

માલ અને સેવા કર

પરિચય અને ખ્યાલ :

વિશ્વના લગભગ ૧૬૦ દેશો એવાં છે કે જ્યાં એક અથવા બીજા સ્વરૂપે માલ અને સેવા કર (GST) કે મૂલ્ય-વર્ધિત વેરા (VAT)નો અમલ થઈ રહ્યો છે. કેટલાક દેશોમાં VATનો GSTના વિકલ્પ તરીકે અમલ થાય છે, પરંતુ મૂળભૂત રીતે આ માલ અને સેવાઓના ઉપભોગ/ઉપયોગના સંદર્ભમાં એક સ્થળ આધારિત (Destination based) કર છે.

GSTનો સૌ પ્રથમ પ્રારંભ ૧૯૫૪માં ફ્રાન્સમાં થયો હતો. ફક્ત કેનેડા એક એવો દેશ છે કે જ્યાં 'બેવડા માલ અને સેવા કર' (Dual GST) અમલમાં છે, કે જે રીતે હવે ભારતમાં પણ બેવડા માલ અને સેવા કર સ્વરૂપ (Model)નો અમલ થઈ રહ્યો છે. સામાન્યતઃ આ તમામ દેશોમાં ૧૫૪ થી ૨૦% વચ્ચે GSTના દર અમલમાં છે (સિવાય કે અમુક દેશોમાં તેનાથી ઊંચો દર અને અમુક દેશોમાં નીચો દર હોય). વધુ ઊંચા ટેક્સ દરને પરિણામે કરચોરીની વૃત્તિને વેગ મળે છે. ખૂબ જ વિકસિત એવા સંયુક્ત રાજ્ય અમેરિકા (USA) અને ફ્રાન્સમાં પણ એવો અનુભવ થયો છે કે ત્યાં કંપનીઓ દ્વારા કર બચાવવાના આશયથી હિસાબોમાં ઘાલમેલ કરવામાં આવે છે.

ભારતમાં તા. ૧લી જુલાઈ, ૨૦૧૭ના રોજથી GSTનો અમલ શરૂ થયો છે. માલ અને સેવા કર એક વ્યાપક (Comprehensive), મલ્ટિસ્ટેજ અને ગંતવ્ય આધારિત કર છે

બેવડા માલ અને સેવા કર (Dual GST) ની જરૂરિયાત : અગાઉનું જે કરમાળખું હતું તેમાં કેન્દ્ર સરકાર અને રાજ્ય સરકારો વચ્ચે રાજકોપીય (fiscal) સત્તાઓ અંગે બંધારણ હેઠળ ખૂબ જ સ્પષ્ટ વિભાજન કરવામાં આવ્યું હતું કે જેથી પારસ્પરિક વિવાદ ન થાય અને દરેકના અધિકાર ક્ષેત્ર (domain)માં બીજાની દખલગીરી ન રહે. કેન્દ્ર સરકારને માલના ઉત્પાદન અંગે આબકારી જકાત લેવાની સત્તા હતી (સિવાય કે માનવ વપરાશ માટે દારૂ, અફીણ, નાર્કોટિક્સ વગેરે). તેની સામે રાજ્યોને માલના વેચાણ પર ટેક્સ લેવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો. આંતરરાજ્ય વેચાણ પર કેન્દ્ર સરકારને કર (કેન્દ્રીય વેચાણવેરો) લાદવાની સત્તા મળી હતી. પરંતુ આવા ટેક્સની વસૂલાત રાજ્ય સરકારો કરતી હતી તેમજ તેની પૂરેપૂરી આવક રાજ્ય સરકારો પાસે જ રહેતી હતી. જ્યાં સુધી સેવાઓ પર કરનો પ્રશ્ન હતો તે કર લેવાની સંપૂર્ણ સત્તા કેન્દ્ર સરકાર પાસે હતી.

બંધારણ મુજબ ભારત એક સમવાયતંત્ર (Federal) વાળો દેશ છે કે જ્યાં યોગ્ય કાયદાઓ હેઠળ કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારોને કરવેરા લાદવાની અને વસૂલાતની સત્તા પ્રદાન કરેલી છે. બંને સ્તરની સરકારોને સત્તાના વિકેન્દ્રીકરણ દ્વારા બંધારણમાં નિયત કરેલ જવાબદારીઓ અદા કરવા માટે જરૂરી સાધનો ઊભાં કરવાની છૂટ મળેલ છે. આમ બેવડા GST થી બંધારણમાં નિહિત સમવાયતંત્રમાં જ નાણાકીય જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે તેમને સત્તા મળે છે.

કેન્દ્ર સરકાર સેન્ટ્રલ ગુડ્સ એન્ડ સર્વિસ ટેક્સ (CGST) તથા ઇન્ટિગ્રેટેડ ગુડ્સ એન્ડ સર્વિસ ટેક્સ (IGST) વસૂલાત કરવા અને તેનો વહીવટ કરવાની સત્તા ધરાવે છે જ્યારે રાજ્ય સરકારો સ્ટેટ ગુડ્સ એન્ડ સર્વિસ ટેક્સ (SGST/UTGST) ની વસૂલાત તથા વહીવટ કરવાની સત્તા ધરાવે છે.

માલ અને સેવા કર (GST) દાખલ કરવા માટે બંધારણમાં સુધારો કરવો જરૂરી હતો કે જેથી કેન્દ્ર અને રાજ્ય એક સાથે આલો ટેક્સ નાખીને તેની વસૂલાત કરી શકે. ૨૦૧૬ના ૧૦૧માં સુધારા અન્વયે હવે આમ કરવાનું બંધારણીય બન્યું છે. બંધારણના આર્ટિકલ ૨૪૬A અને ૨૬૮Aમાં જણાવ્યા મુજબ આંતરરાજ્ય વેપાર પર કોઈ પણ કાનૂન બનાવવાની ભારતની સંસદને સત્તા મળેલી છે.

આબકારી જકાત, સેવા કર, કસ્ટમ ડ્યૂટી વગેરેનો CGSTમાં અને વેચાણવેરો, મનોરંજન વેરો, મૂલ્ય-વધિત વેરો તથા રાજ્ય સરકારના અન્ય કરવેરાઓનો SGSTમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. ૨૦૧૭નો માલ અને સેવા કર (રાજ્યોને વળતર) અધિનિયમમાં નિહિત જોગવાઈઓ મુજબ ૨૦૧૬ના બંધારણના ૧૦૧માં સુધારાને પરિણામે રાજ્યો દ્વારા માલ અને સેવા કરનો અમલ કરવાથી આવકમાં જે ઘટાડો થાય તે અંગે રાજ્યોને વળતર મળશે.

કેન્દ્રીય માલ અને સેવા કર, રાજ્ય માલ અને સેવા કર (સંઘ પ્રદેશ માલ અને સેવા કર) તથા સંકલિત માલ અને સેવા કરના કાયદાઓનું અવલોકન :

માલ અને સેવા કરના સંદર્ભમાં કેન્દ્ર સરકારના ૩ કાયદાઓ અને રાજ્ય સરકારોના ૨૯ કાયદાઓનો અમલ થશે. કેન્દ્રીય માલ અને સેવા કર (GST) અધિનિયમની કલમ ૯ હેઠળ કેન્દ્રને માલ અને સેવાઓના આંતરરાજ્ય પુરવઠા પર કર લેવાનો અધિકાર મળે છે. આ પૈકીના નીચે જણાવેલ ૪ કાયદાઓ સંસદ દ્વારા ૧૨મી એપ્રિલ, ૨૦૧૭ના રોજ પારિત કરવામાં આવ્યા હતા:

૧. ૨૦૧૭નો 'કેન્દ્રીય માલ અને સેવા કર'નો કાયદો (CGST)

૨. ૨૦૧૭નો 'સંકલિત માલ અને સેવા કર'નો કાયદો (IGST).

૩. ૨૦૧૭નો 'સંઘ-પ્રદેશ માલ અને સેવા કર'નો કાયદો (UGST)

૪. ૨૦૧૭નો 'માલ અને સેવા કર (રાજ્યોને વળતર)'નો કાયદો.

૧. કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા માલ અને સેવાઓના 'રાજ્યની અંદરના પુરવઠા' (Intra State Supply) પર જે કર લેવાય છે તે 'કેન્દ્રીય માલ અને સેવા કર (CGST)'ના નામથી ઓળખાય છે.

૨. રાજ્ય સરકાર કે 'સંઘ રાજ્ય ક્ષેત્ર' દ્વારા રાજ્યની અંદર માલ અને સેવાઓના પુરવઠા પર જે કર લેવાય છે તે 'રાજ્ય માલ અને સેવા કર' (SGST) ના નામથી ઓળખાય છે.

૩. એ જ રીતે માલ અને સેવાઓના દરેક આંતરરાજ્ય પુરવઠા (Inter-State Supply) પર કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જે કર લેવાય છે તે 'સંકલિત માલ અને સેવા કર' (IGST) ના નામથી ઓળખાય છે. ૩.

બંધારણ મુજબ ભારત એક સમવાયતંત્ર (federal) વાળો દેશ છે કે જ્યાં યોગ્ય કાયદાઓ હેઠળ કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારોને કરવેરા લાદવાની અને વસૂલાતની સત્તા પ્રદાન કરેલી છે. બંને સ્તરની સરકારોને સત્તાના વિકેન્દ્રીકરણ દ્વારા બંધારણમાં નિયત કરેલ જવાબદારીઓ અદા કરવા માટે જરૂરી સાધનો ઊભાં કરવાની છૂટ મળેલ છે. આમ બેવડા GST થી બંધારણમાં નિહિત સમવાયતંત્રમાં જ નાણાકીય જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે તેમને સત્તા મળે છે.

કેન્દ્ર સરકાર સેન્ટ્રલ ગુડ્ઝ એન્ડ સર્વિસ ટેક્સ (CGST) તથા ઇન્ટિગ્રેટેડ ગુડ્ઝ એન્ડ સર્વિસ ટેક્સ (IGST) વસૂલાત કરવા અને તેનો વહીવટ કરવાની સત્તા ધરાવે છે જ્યારે રાજ્ય સરકારો સ્ટેટ ગુડ્ઝ એન્ડ સર્વિસ ટેક્સ (SGST/UTGST) ની વસૂલાત તથા વહીવટ કરવાની સત્તા ધરાવે છે.

'માલ અને સેવા કર'ના ફાયદાઓ અને પડકારો:

ફાયદાઓ:

૧. કરવેરા સુધારણા તરફ મહત્ત્વનો પ્રયાસ : માલ અને સેવા કર (GST) દાખલ કરવાથી ભારતમાં પરોક્ષ કરવેરાના ક્ષેત્રમાં એક મહત્ત્વનું પગલું ભરવામાં આવ્યું છે. આને પરિણામે કરવેરાનું માળખું હળવું અને સરળ બન્યું છે.

કાસ્કેડિંગ ઇફેક્ટની નાબૂદી : વિવિધ પ્રકારના કેન્દ્રીય અને રાજ્ય સરકારોના કરવેરાનું એકત્રીકરણ કરીને એક જ ટેક્સ (GST) બનાવીને ઉપભોક્તા સુધી માલ/સેવાઓનો પુરવઠો પહોંચવાથી કાસ્કેડિંગની ખરાબ અસરો નાબૂદ કરવામાં આવી છે અને તેને પરિણામે સમગ્ર રાષ્ટ્રને એકસમાન બજારમાં પરિવર્તિત થવાનો માર્ગ મોકળો બન્યો છે.

૩. કરવેરાના દરમાં ઘટાડો : ઉપભોક્તાની દૃષ્ટિએ સૌથી મોટો લાભ 'એકંદરે વેઠવા પડતા કરભારણ'માં ઘટાડો થાય તે છે. હાલમાં આવું કરભારણ ૨૫ થી ૩૦% જેટલું હતું.

જાહેરાત સેવાઓ -૨ અને

૪. વૈશ્વિક હરીફાઈ ક્ષમતામાં વધારો : GSTને પરિણામે રાષ્ટ્રીય તેમજ વૈશ્વિક સ્તરે માલ અને સેવાઓની હરીફાઈ-ક્ષમતામાં વધારો થવાથી દેશના આર્થિક વિકાસમાં ઝડપી વધારો થશે.

૫. ટેક્સની કુલ આવકમાં અને GDPમાં વધારો : કેન્દ્ર સરકાર અને રાજ્ય સરકારોની ટેક્સની આવકમાં વધારો થશે કારણ કે GSTને પરિણામે વધુ વિસ્તૃત કરવેરા આધાર, વેપારના જથ્થામાં વધારો અને વધુ અસરકારક ટેક્સ-પાલન (tax-compliance) નો અંદાજ છે.

ની રકમ ૧૨ + ખરીદી - રકમો

કરચોરીના કિસ્સાઓમાં ઘટાડો: GSTના અમલને પરિણામે કરચોરીની તકો ઘટવાથી કર વસૂલાતમાં વધારો થવાની અપેક્ષા છે. ૬.

૭. ઈનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટનો લાભ : આ વ્યવસ્થામાં ઈનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટનો કોઈ પણ વ્યવધાન વગરનો પ્રવાહ (Seamless flow) મળી રહે છે જેને પરિણામે ઉત્પાદકો, જથ્થાબંધ વેપારીઓ અને છૂટક વેપારીઓને ઈનપુટ કોસ્ટના ભાગરૂપે ચૂકવેલ GST ઝડપથી પાછો મળી રહે છે.

ST રકમ

૮. કિંમતોમાં ઘટાડો: લાંબાગાળે હળવું કરભારણ ઉપભોક્તાઓને ઓછી કિંમતે માલ અને સેવાઓ પૂરી પાડવામાં પરિણમે છે. એવું અનુમાન છે કે આને પરિણામે મોટા ભાગની વસ્તુઓની કિંમતો ઘટશે.

-ત્રમાં ૭૨ જવ 7ના

૯. માલ અને સેવાઓનો ઝડપી પુરવઠો : વધુ કાર્યક્ષમ પુરવઠા વ્યવસ્થાને પરિણામે દેશના વિવિધ ભાગોમાં પુરવઠો ત્વરિત ગતિએ પહોંચી શકે છે.

૧૦. સંગઠિત ક્ષેત્રના વ્યાપ : GSTને પરિણામે અનુક્રમે અસંગઠિત ક્ષેત્ર તરફથી સંગઠિત ક્ષેત્ર (Organised Sector) તરફની ગતિને વેગ મળશે.

૧૧. વધુ સારી પારદર્શિતા: છેલ્લો પણ સૌથી અગત્યનો લાભ એ થશે કે GSTની પારદર્શિતાને પરિણામે તેનો વહીવટ વધુ સરળ બનશે.

પ્રારંભિક પડકારો:

૧. સેવા ક્ષેત્ર તરફથી પ્રતિરોધ

૨. છૂટક વેપારીઓ તરફથી વિરોધ

૩. ટેકનિકલ સુધારા : માલ અને સેવા કરના નેટવર્ક વિશે આશંકા : થોડાક સમય સુધી આટલા વિશાળ પાયા પર નેટવર્ક વ્યવસ્થા પર ભારણ આવવાથી તેના (GSTN) ઈષ્ટ ઉપયોગ અંગે કેટલીક ટેકનિકલ ગૂંચો ઉદ્ભવે તે સ્વાભાવિક ગણાવી શકાય. સમયાંતરે આવી મુશ્કેલીઓ સુધારીને અમલ કરવાનું કાર્ય અપેક્ષિત હોય છે.

18]

ઈનપુટ ટેક્સ અને ઈનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટ (ITC):

માલ અને સેવા કર અધિનિયમની કલમ ૨ (૬૨) મુજબ ઈનપુટ વેરાની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ છે :

રજિસ્ટર્ડ થયેલ વ્યક્તિના સંબંધમાં 'ઈનપુટ વેરો' એટલે માલ અથવા સેવા અથવા તે બંનેના તેને પૂરા પડાયેલ પુરવઠા ઉપર લેવામાં આવતો કેન્દ્રીય વેરો, રાજ્ય વેરો, સંકલિત વેરો અથવા સંથ રાજ્યક્ષેત્ર વેરો અને તેમાં નીચેના વેરાનો સમાવેશ થાય છે :

(ક) માલની આયાત પર લેવામાં આવતો સંકલિત માલ અને સેવા વેરો;

(ખ) કલમ ૯ની પેટા-કલમો (૩) અને (૪) ની જોગવાઈઓ હેઠળ ભરવાપાત્ર વેરો;

(ગ) સંકલિત માલ અને સેવા વેરા અધિનિયમની કલમ પની પેટા-કલમો (૩) અને (૪)ની જોગવાઈઓ હેઠળ ભરવાપાત્ર વેરો; અથવા

(ઘ) કેન્દ્રીય માલ અને સેવા વેરા અધિનિયમની કલમ ૯ની પેટા કલમો (૩) અને (૪)ની જોગવાઈઓ હેઠળ ભરવાપાત્ર વેરો,

પણ તેમાં પતાવટ-વેરા (Composition Levy) હેઠળ ચૂકવેલા વેરાનો સમાવેશ થતો નથી.

ઇનપુટ વેરા શાન (Input Tax Credit):

ઉપર જણાવ્યા મુજબ કોઈ પણ રજિસ્ટર્ડ શખસે ખરીદેલ માલ કે મેળવેલ સેવાઓ અથવા તે બંને અંગે જે કેન્દ્રીય માલ અને સેવા કર (CGST), રાજ્ય કે કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ માલ અને સેવાકર (SGST/UGST) કે સંકલિત માલ અને સેવા કર (IGST)ની ચૂકવણી કરી હોય તો તે રકમ Input Tax કહેવાય છે. આ ટેક્સમાં વિપરીત ચાર્જ (Reverse Charge) હેઠળ ચૂકવેલ રકમનો તથા આયાતિત માલ અંગે ચૂકવેલ સંકલિત માલ અને સેવા કરની રકમનો પણ સમાવેશ થાય છે, પરંતુ ઉચ્ચક વેરા (Composition Levy) ની રકમનો તેમાં સમાવેશ થતો નથી.

ટેક્સ ચૂકવનારને સ્વ-આકારણીના ભાગરૂપે આવા ઈનપુટ ટેક્સ અંગે ક્રેડિટ (શાખ) મેળવવાની છૂટ આપવામાં આવી છે. આમ જ્યારે તે માલ અથવા સેવાઓ અથવા તે બંનેનો પુરવઠો આપે ત્યારે તે અંગે મળેલ ટેક્સની રકમમાંથી તેણે ચૂકવેલ ઈનપુટ ટેક્સ બાદ કરીને ફક્ત નેટ રકમની જ ચૂકવણી કરવાની રહે છે.

દાખલા તરીકે એક ઉત્પાદકે છેવટની ઉત્પાદિત વસ્તુના પુરવઠા અંગે રૂ. ૪૫,૦૦૦નો 'માલ અને સેવા કર' ચાર્જ કરેલ છે. એની સામે તેણે માલ અને સેવાઓની ખરીદી અંગે રૂ. ૩૦,૦૦૦નો 'માલ અને સેવા કર' ચૂકવેલ છે (જે ઈનપુટ ટેક્સ ગણાય), તો હવે તેણે રૂ. ૩૦,૦૦૦ની 'ઈનપુટ વેરા શાખ' કાપીને ફક્ત રૂ. ૧૫,૦૦૦ની રકમ જ સરકારમાં ચૂકવવાની રહે છે.

કેટલીક વ્યાખ્યાઓ :

(૧) માલ (Goods) [કલમ ૨(૫૨)] :

કેન્દ્રીય માલ અને સેવા વેરા (CGST) અધિનિયમની ઉપરોક્ત કલમ મુજબ 'માલ' શબ્દની

વ્યાખ્યા નીચે મુજબ છે :

'માલ' શબ્દમાં રોકડ અને જામીનગીરીઓ સિવાયની દરેક પ્રકારની જંગમ મિલકતો (Movable Property) નો સમાવેશ થાય છે, તેમ જ દાવા-યોગ્ય હક (actionable claim), ઊભી ફસલ, ઘાસ તથા જમીન સાથે સંકળાયેલી એવી તમામ વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે કે જે પુરવઠો આપતાં પહેલાં કે પુરવઠો આપવાના કરાર હેઠળ કાપવામાં આવશે.

લાત

ખુલાસો : ઉપર જણાવેલ વ્યાખ્યા મુજબ કોઈ પણ જંગમ મિલકત 'માલ'ની વ્યાખ્યામાં આવી જાય છે. પરંતુ કેટલાક ચુકાદાઓના સંદર્ભમાં કેટલીક અમૂર્ત મિલકતો (Intangible) જેવી કે કોપીરાઇટ, ટ્રેડમાર્ક, પટે આપેલ ખાણની રોયલ્ટી, કાર્બન ક્રેડિટ, ઇલેક્ટ્રિસિટી વગેરે. બંધારણના આર્ટિકલ ૩૯૬ (૧૨)માં 'માલ'ની જે વ્યાખ્યા આપી છે તે 'વ્યાપક' (Inclusive) છે અને તેમાં તમામ પ્રકારની વસ્તુઓ (Materials, Commodities and Articles) ને આવરી લીધી છે.

કેન્દ્રીય માલ અને સેવા વેરા (CGST) અધિનિયમમાં માલની વ્યાખ્યા વ્યાપક પ્રકારની નથી પરંતુ સંપૂર્ણ (exhaustive) પ્રકારની છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો 'માલ' શબ્દમાં વિવિધ પ્રકારની જંગમ મિલકતોનો જ સમાવેશ થઈ શકે અને અન્ય કોઈ પણ મિલકતો તેમાં આવરી લઈ શકાય નહિ સિવાય કે અધિનિયમમાં આપેલી વ્યાખ્યાનો જ તે ભાગ હોય.

કોઈ પણ વ્યવહાર GST ને પાત્ર છે કે નહિ તે નક્કી કરતાં પહેલાં તે વ્યવહાર 'માલ' કે 'સેવાઓ'ને લગતો છે કે નહિ તે જાણવું જરૂરી હોવાથી 'માલ' શબ્દની સચોટ સમજ હોવી જરૂરી છે.

(૨) સેવાઓ (Services) (કલમ ૨ (૧૦૨)): માલની વ્યાખ્યાની સમજ મેળવ્યા પછી હવે 'સેવાઓ'નો અર્થ સમજીએ. મૂળભૂત રીતે 'સેવાઓ'નો

અર્થ એમ થાય કે એવી આર્થિક પ્રવૃત્તિ (economic activity) કે જેને પરિણામે મૂલ્યવૃદ્ધિ (value addition) થાય છે. તેનું બીજું લક્ષણ એ છે કે તે નાશવંત (perishible) છે અને તેનો સંગ્રહ (storage) શક્ય નથી. યાદ રાખો કે આપેલ / મેળવેલ સેવાઓને સર્વિસ આપનારને પરત કરી શકાતી નથી. તેમજ તેનું અન્ય વ્યક્તિને હસ્તાંતરણ પણ શક્ય નથી. પ્રવર્તમાન કાયદામાં એટલે કે ૧૯૯૪ના નાણાધારાની કલમ ૮૫માં કરપાત્ર સેવાઓની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે. આ કલમમાં જણાવ્યા મુજબ જ્યારે કોઈ વ્યાખ્યાયિત (defined) સેવાઓ આપનાર દ્વારા વ્યાખ્યાયિત સેવાઓ મેળવનારને કરપાત્ર સેવાઓ પૂરી પાડવામાં આવે છે ત્યારે સેવા કર લાદવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી કોઈ સેવા આ રીતે વ્યાખ્યાયિત સેવા આપનાર તરફથી વ્યાખ્યાયિત સેવા લેનારને આપવામાં ન આવે તથા તે કરપાત્ર સેવાઓ પૈકીની કોઈ સેવા ન હોય ત્યાં સુધી તેના પર કર લઈ શકાય નહિ, કેન્દ્રીય માલ અને સેવા કર (CGST) અધિનિયમની કલમ ૨ (૧૦૨)માં જણાવ્યા મુજબ 'સેવાઓ'માં માલ, નાણું અને જામીનગીરીઓનો સમાવેશ થતો નથી પરંતુ નાણાંનો ઉપયોગ કરવામાં આવે કે તેનું રોકડમાં રૂપાંતર થાય કે બીજું કોઈ પણ રીતે એક સ્વરૂપ (મુદ્રા કે કરન્સી)માંથી અન્ય કોઈ સ્વરૂપ (કરન્સી અથવા ડિનોમિનેશન)માં બદલવામાં આવે કે જે અંગે અલગથી અવેજ વસૂલવામાં આવતો હોય તો તેનો સમાવેશ થાય છે.

(૩) શખ્સ (Person) (કલમ ૨(૮૪)) :

'શખસ' શબ્દમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે :

(એ) વ્યક્તિ,

(બી) હિન્દુ અવિભક્ત કુટુંબ

(સી) કંપની (સરકારી કંપની સહિત),

(ડી) પેઢી,

(ઈ) મર્યાદિત જવાબદારીવાળી ભાગીદારી,

(એફ) ભારતમાં અથવા ભારત બહાર આવેલું સંસ્થાપિત (incorporated) હોય કે ન હોય તેવું વ્યક્તિઓનું એસોસિયેશન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ,

(જી) કોઈ કેન્દ્રીય અધિનિયમ, રાજ્ય અધિનિયમ અથવા પ્રાંતીય અધિનિયમથી અથવા તે હેઠળ સ્થપાયેલું કોઈ કોર્પોરેશન અથવા કંપની અધિનિયમ, ૨૦૧૩ (સન ૨૦૧૩નો ૧૮મો)ની કલમ ૨ના ખંડ (૪૫)માં વ્યાખ્યા કર્યા પ્રમાણેની સરકારી કંપની,

(એચ) ભારતની બહારના કોઈ દેશના કાયદાથી અથવા તે હેઠળ સંસ્થાપિત થયેલું કોઈ સંસ્થાપિત મંડ (body corporate),

(આઈ) સહકારી મંડળીને લગતા કોઈ કાયદા હેઠળ રજિસ્ટર થયેલી સહકારી મંડળી,

(જે) સ્થાનિક સત્તામંડળ,

(કે) કેન્દ્ર સરકાર અથવા રાજ્ય સરકાર,

(એલ) સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૮૬૦ (સન ૧૮૬૦નો ૨૧મો) હેઠળ વ્યાખ્યા કર્યા પ્રમાણેની મંડળી,

૬.

(એમ) ટ્રસ્ટ, અને

૭.

(એન) ઉપર જણાવેલી કક્ષા પૈકી કોઈ પણ કક્ષામાં ન આવતી હોય તેવી દરેક કૃત્રિમ કાનૂની વ્યક્તિ.

(૪) રદ્દર ટર્નઓવર (Aggregate Turnover):

એકંદર ટર્નઓવર (વેચાણ) એટલે (પરંતુ કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા જેના પર Reverse Charge ને આધારે વેરો ભરવાપાત્ર થતો હોય તેવા ઈનવર્ડ પુરવઠાનું મૂલ્ય ધ્યાનમાં લીધા સિવાય) તમામ વેરાપાત્ર પુરવઠાનું, મુક્તિ મળેલ પુરવઠા (exempted supplies)નું, માલ અથવા સેવા અથવા તે બંનેની નિકાસનું અને સરખા કાયમી ખાતા નંબર ધરાવતી વ્યક્તિઓના રાજ્યની અંદરના પુરવઠાનું, અખિલ ભારત ધોરણે ગણતરી

કરવાનું એકંદર મૂલ્ય, પરંતુ તેમાં કેન્દ્રીય વેરા (IGST) રાજ્ય વેરા (SGST), યુનિયન રાજ્યક્ષેત્ર વેરા (USGST), સંકલિત વેરા (IGST) અને ઉપકરનો સમાવેશ થતો નથી.

(૧) કરપત્ર શખ્સ (Taxable Person):

'માલ અને સેવા કર'ના કાયદા હેઠળ 'વેરાપાત્ર શખ્સ' એટલે કે એવો શખ્સ કે જે ભારતમાં કોઈ પણ સ્થળે ધંધો ચલાવતો હોય અને જેણે આ કાયદા હેઠળ રજિસ્ટ્રેશન કરાવ્યું હોય કે જેણે આવું રજિસ્ટ્રેશન કરાવવું જરૂરી હોય. કોઈ પણ શખ્સ કે જે કોઈ પણ પ્રકારની આર્થિક પ્રવૃત્તિ કરે છે (કે જેમાં વેપાર-વાણિજ્યનો સમાવેશ પણ થાય છે) તે કરપાત્ર શખ્સ ગણાય છે.

માલ અને સેવા કર (GST)

૨૦૩

અહીં 'શખ્સ' શબ્દમાં વ્યક્તિ, હિન્દુ અવિભક્ત કુટુંબ, પેઢી, મર્યાદિત જવાબદારીવાળી ભાગીદારી પેઢી, એસોસિયેશન ઓફ પર્સન્સ, શખ્સોનું મંડળ, કોઈ પણ કોર્પોરેશન કે સરકારી કંપની, વિદેશના કાયદા હેઠળ જેની સ્થાપના થઈ હોય એવી કંપનીઓ, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટી, સ્થાનિક સ્વરાજ્ય સંસ્થા, સરકારી ટ્રસ્ટ અને કૃત્રિમ રીતે રચાયેલ શખ્સોનો સમાવેશ થાય છે.

(૧) ધંધો (Business) ધંધા નું સ્થળ (Place of Business) :

(૧) ધંધો(Business):

કેન્દ્રીય માલ અને સેવા વેરા (CGST) અધિનિયમની કલમ ૨(૧૭) મુજબ 'ધંધા'માં નીચેની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે :

૧. નાણાકીય લાભ માટે હોય કે ન હોય તેવો કોઈ વ્યાપાર, વાણિજ્ય, ઉત્પાદન પ્રક્રિયા, ધંધો-રોજગાર, વ્યવસાય, ઉદ્યોગ, સાહસ, હોડ (wager) અથવા તેના જેવી બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિ.

૨. ધંધો શરૂ કરવા અથવા બંધ કરવા સાથે સંકળાયેલા કેપિટલ ગુઝ (મૂડીગત માલ) અને સેવા સહિતના માલનો પુરવઠો અથવા તેનું સંપાદન.

૩. ક્લબ, એસોસિયેશન, મંડળી અથવા આવા કોઈ મંડળ દ્વારા પોતાના સભ્યોને (ફાળા અથવા બીજા કોઈ અવેજને બદલે) સુવિધા અથવા લાભો (benefits) પૂરા પાડવા.

૪. અવેજને બદલે કોઈ જગ્યામાં વ્યક્તિઓનો પ્રવેશ.

૫. કોઈ હોદો ધરાવનાર તરીકે કોઈ વ્યક્તિએ, પોતાના વ્યાપાર, ધંધા અથવા વ્યવસાયની પ્રગતિ દરમિયાન અપનાવેલી હોય તેવી તેના દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી સેવા.

કોઈ રેસ ક્લબ દ્વારા, આવી ક્લબમાંના બુક-મેકરને, totalisator અથવા લાઈસન્સ સ્વરૂપે આપવામાં આવતી સેવા.

૭. કેન્દ્ર સરકાર, રાજ્ય સરકાર અથવા કોઈ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય સંસ્થા જેમાં જાહેર સત્તામંડળ તરીકે રોકાયેલ હોય તેવી તેમના દ્વારા હાથ ધરવામાં આવતી કોઈ પ્રવૃત્તિ કે લેવડદેવડ.

(ii) ધંધો નું સ્થળ (Place of Business):

ધંધાના સ્થળમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે –

(અ) સામાન્ય રીતે જ્યાંથી ધંધો ચલાવવામાં આવતો હોય તે સ્થળ અને તેમાં વખાર, ગોદામ અથવા વેરાપાત્ર વ્યક્તિ જ્યાં પોતાનો માલ સંગ્રહ (store) કરતો હોય અથવા માલ અને સેવા અથવા તે બંને મેળવતો હોય તેવા બીજા કોઈ પણ સ્થળનો સમાવેશ થાય છે અથવા

(બ) વેરાપાત્ર વ્યક્તિ જે સ્થળે પોતાના હિસાબના ચોપડા નિભાવતો (maintain) હોય તેવું સ્થળ અથવા

(ક) વેરાપાત્ર વ્યક્તિ વતી જે સ્થળે એજન્ટ મારફત રોકાયેલ હોય તેવું ગમે તે નામે ઓળખાતું સ્થળ.

(ગ) પુરવઠો, સંયુક્ત પુરવઠો, મિશ્ર પુરવઠો, કરપાત્ર પુરવઠો, કરમુક્ત પુરવઠો અને કરપાત્ર નથી તેવો પુરવઠો:

માલ અથવા સેવા અથવા તે બંનેના પુરવઠાના સંદર્ભમાં GSTના કાયદા હેઠળ વેરો ચૂકવવાપાત્ર હોય તેને 'પુરવઠો' (supply) કહેવાય છે; આમ માલ અથવા સેવા અથવા તે બંને GST હેઠળ આવતા હોય તો તેવો પુરવઠો Taxable event ગણાશે. આવો વેરો (CGST અને SGST/UTGST) રાજ્યની અંદરના પુરવઠા પર લાદવામાં આવે છે.

'પુરવઠો' (supply) ગણાવા માટેનાં તત્ત્વો:

નીચે આપેલ બાબતો સંતોષાય તો જ તેને 'પુરવઠા'ની વ્યાખ્યામાં લેવાશે :

ફેરાપ (૮)

(૧) તે પ્રવૃત્તિમાં માલ અથવા સેવાઓ અથવા બંનેનો સમાવેશ થતો હોય,

(૨) તે પુરવઠો અવેજ (consideration)ના બદલામાં મેળવ્યો કે આપેલ હોવો જોઈએ સિવાય કે તે અંગે કોઈ વિશિષ્ટ જોગવાઈ કરેલી હોય,

અપ્તિ

(૩) આવો પુરવઠો ધંધો આગળ ચલાવવાના સંદર્ભમાં હોવો જોઈએ,

(૪) આવો પુરવઠો 'કરપાત્ર ક્ષેત્ર' (taxable territory)માં થયો હોવો જોઈએ,

(૫) આવો પુરવઠો 'કરપાત્ર પુરવઠો' ગણાતો હોવો જોઈએ, અને

(૬) આવો પુરવઠો 'કરપાત્ર વ્યક્તિ' દ્વારા થયો હોવો જોઈએ.

સંબ માહ વિ

“સંયુક્ત પુરવઠો” (Composite Supply) એટલે ધંધાના સામાન્ય ક્રમમાં, સામાન્ય રીતે જેને એકબીજા સાથે જોડાણ કરીને, પેક કરીને પૂરો પાડવામાં આવે તેવા માલ અથવા સેવા અથવા બંનેના અથવા તેના કોઈ સંયોજનના, વેરાપાત્ર વ્યક્તિએ પુરવઠો લેનારને કરેલા બે અથવા વધુ વેરાપાત્ર વસ્તુઓ કે સેવાઓનો પુરવઠો, જે પૈકીનો એક મુખ્ય પુરવઠો ગણી શકાય તેમ હોય છે.

ઉદાહરણ: (૧) માલને પેક કરીને વીમા સાથે તેની હેરફેર કરવામાં આવે, ત્યારે માલનો પુરવઠો, પેકિંગની સામગ્રી, ટ્રાન્સપોર્ટ અને વીમા સેવા એ સંયુક્ત પુરવઠો છે, જે પૈકી માલનો પુરવઠો એ મુખ્ય પુરવઠો છે.

(૨) જ્યારે કોઈ ઉપભોક્તા ટેલિવિઝન સેટની ખરીદી કરે છે ત્યારે ટી.વી.ની સાથે તેને વોરન્ટી તથા મેઈન્ટેનન્સ કરારનો લાભ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આવી પુરવઠો પણ સંયુક્ત પુરવઠો ગણાય. આ ઉદાહરણમાં ટી.વી. મુખ્ય પુરવઠો ગણાય જ્યારે વોરન્ટી અને મેઈન્ટેનન્સ સેવાઓ અંગેનો કરાર આનુષંગિક પુરવઠો ગણાશે.

'મિશ્ર પુરવઠો' (Mixed Supply) એટલે કોઈ વેરાપાત્ર વ્યક્તિ દ્વારા, એક જ કિંમતે (Single Price) પૂરા પાડવામાં આવતા, માલ અથવા સેવા અથવા એકબીજા સાથેના સંયોજનથી તૈયાર કરવામાં આવેલા તેના કોઈ મિશ્રણ (Combination)ના, સંયુક્ત પુરવઠો ન હોય તેવા, બે અથવા વધુ વ્યક્તિગત પુરવઠા.

ઉદાહરણ: (૧) કેનમાં ભરેલા ખોરાક, મીઠાઈ, ચોકલેટ, કેક, સૂકા મેવા, એરેટેડ પીણાં અને ફળોના રસનું પેકેજ એક જ કિંમતે પૂરું પાડવામાં આવે, ત્યારે તે મિશ્ર પુરવઠો (Mixed Supply) ગણાય છે. આ વસ્તુઓ પૈકીની દરેક વસ્તુ અલગથી પૂરી પાડી શકાય છે અને તે બીજી કોઈ વસ્તુ પર આધારિત નથી. જો આ વસ્તુઓ અલગ અલગ પૂરી પાડવામાં આવે તો તે મિશ્ર પુરવઠો ન ગણાય.

(૨) એક વેપારી રેફ્રિજરેટરની સાથે તેમાં સ્ટોર કરી શકાય તેવી પાણીની બોટલો વેચે છે. બોટલો અને રેફ્રિજરેટરની દરેકની અલગથી કિંમત નક્કી કરીને વેચાણ કરી શકાય છે. આમ, આ 'મિશ્ર પુરવઠો' ગણાય.

કરપાત્ર પુરવઠો' કે વેરાપાત્ર પુરવઠો એટલે 'માલ અને સેવા કર અધિનિયમ' હેઠળ વેરાપાત્ર હોય તેવો માલ અથવા સેવા અથવા તે બંનેનો પુરવઠો.

'કરમુક્ત પુરવઠો' કે બિન-વેરાપાત્ર પુરવઠો એટલે કે 'માલ અને સેવા કર અધિનિયમ' હેઠળ =રાપાત્ર ન હોય તેવો માલ અથવા સેવા અથવા તે બંનેનો પુરવઠો.

(૮) કરપાત્ર પ્રદેશ અને બિન-કરપાત્ર પ્રદેશ, આઉટપુટ ટેક્સ :

માલ અને સેવા કર અધિનિયમની કલમ ૨(૧૦૯) મુજબ 'વેરાપાત્ર કે કરપાત્ર પ્રદેશ' એટલે આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ લાગુ પડતી હોય તેવો પ્રદેશ અને 'બિન-વેરાપાત્ર પ્રદેશ' એટલે વેરાપાત્ર પ્રદેશની બહાર આવેલો પ્રદેશ.

આઉટપુટ ટેક્સ : 'માલ અને સેવા કર અધિનિયમ'ની કલમ ૨(૮૨) મુજબ વેરાપાત્ર વ્યક્તિના સંબંધમાં 'ઉત્પાદન (આઉટપુટ) વેરો' એટલે, વેરાપાત્ર વ્યક્તિએ અથવા તેના એજન્ટે તૈયાર કરેલા માલ અથવા સેવા અથવા તે બંનેના વેરાપાત્ર પુરવઠા પર આ અધિનિયમ હેઠળ સેવાપાત્ર વેરો, પરંતુ વિપરીત ચાર્જને આધારે તેણે ભરવાપાત્ર વેરાનો તેમાં સમાવેશ થતો નથી.

(૮) વિપરીત ચાર્જ (Reverse Charge):

સામાન્ય: માલ અને સેવાઓનો પુરવઠો આપનાર પક્ષ જ સરકારને 'માલ અને સેવા કર' ચૂકવવા માટે જવાબદાર ગણાય છે. તેમ છતાં કેટલાક વિશિષ્ટ સંજોગોમાં જેવા કે, માલ અને સેવાઓની આયાત થઈ હોય તેમજ અમુક સૂચિત પુરવઠાઓના કિસ્સાઓમાં 'માલ અને સેવા કર' ચૂકવવાની જવાબદારી પુરવઠો મેળવનાર પર લાદવામાં આવે છે જેને વિપરીત ચાર્જ કહેવાય છે. રિવર્સ ચાર્જની વ્યવસ્થા મુજબ માલ અને સેવાઓનો પુરવઠો આપનાર (supplier) પક્ષને બદલે 'માલ અને કર' ચૂકવવાની જવાબદારી માલ અને સેવાઓનો પુરવઠો મેળવનાર (recipient)ની ગણાય છે.

કાયદા હેઠળ બે પ્રકારના 'વિપરીત ચાર્જ' ગણાવી શકાય :

(૧) પ્રથમ પરિસ્થિતિમાં પુરવઠાની પ્રકૃતિ અને/અથવા પુરવઠો આપનારની પ્રકૃતિ પર આધારિત રિવર્સ ચાર્જ.

(૨) દ્વિતીય પરિસ્થિતિમાં બિન-પંજીકૃત (unregistered) શખસ દ્વારા પંજીકૃત શખસને કરપાત્ર પુરવઠો આપવામાં આવ્યો હોય તે અંગે રિવર્સ ચાર્જ.

માલ અને સેવા કર પરિષદની ભલામણ મુજબ સરકાર નોટિફિકેશન દ્વારા એમ નિર્ધારિત કરી શકે છે કે અમુક પ્રકારના ખાસ માલ કે સેવાઓ અથવા બંને અંગે પુરવઠો મેળવનાર પક્ષે વિપરીત ચાર્જની જોગવાઈ હેઠળ માલ અને સેવા કર ચૂકવવાપાત્ર ગણાય અને આવી પુરવઠો મેળવનાર પક્ષને આ કાયદા હેઠળ લાગુ પડતી જોગવાઈઓનો અમલ બંધનકર્તા ગણાશે.

(૧૦) બાંધકામ કરાર (Works Contract) :

બાંધકામ કરારની વ્યાખ્યા અનુસાર કોઈ સ્થાવર મિલકત (મકાન)ના બાંધકામ, ફેબ્રિકેશન, નિર્માણ, ઇન્સ્ટોલેશન, સ્થાપના, તેને સજ્જ કરવા, સુધારવા, તેમાં ફેરફાર કરવા, તેની મરામત કરવા, તેને નિભાવવા, તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરવા, તેમાં પરિવર્તન કરવા અથવા તેને બનાવવા માટેનો કરાર અને આવા કરારની (માલ સ્વરૂપમાં કે બીજા કોઈ સ્વરૂપમાં) અમલ બજાવણીમાં માલને લગતી મિલકતની તબદીલીનો સમાવેશ થાય છે.

પતાવટ કે સમાધાન વેરો (Composition Levy) અને વસૂલાત :

(અ) પતાવટ કે સમાધાન લેવી (કલમ ૧૦) :

પતાવટ વેરાની યોજનાનો વિકલ્પ સ્વીકારવા માટેની શરતો :

(૧) જે ધંધાનું વાર્ષિક કુલ ટર્ન ઓવર રૂ. ૧ કરોડ સુધીનું હોય (તા. ૧લી એપ્રિલ, ૨૦૧૯થી આ મર્યાદા રૂ. ૧.૫૦ કરોડ સુધીની કરવામાં આવી છે) તેવા ધંધાને પતાવટ વેરા કે ઉચ્ચક વેરાનો લાભ મળી શકશે. પૂર્વોત્તર રાજ્યો અને હિમાચલ પ્રદેશ માટે આ મર્યાદા રૂ. ૭૫ લાખની કરવામાં આવશે.

(૨) એક જ PAN સાથે જોડાયેલ તમામ ધંધાઓનું ટર્નઓવર એકત્રિત કરીને જ પતાવટ વેરાનો લાભ મળશે કે નહિ તે નક્કી કરવામાં આવશે.

(૩) ફક્ત ઉત્પાદકો, ડીલરો અને દારૂ નહિ સર્વ કરનાર રેસ્ટોરેન્ટ ધરાવનારને જ 'પતાવટ વેરા'નો વિકલ્પ સ્વીકારવાનો લાભ આપવામાં આવ્યો છે.

(૪) ૧લી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૮ના નોટિફિકેશન દ્વારા એવું સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે પતાવટ વેરાના હેતુથી ટર્નઓવરમાં કરપાત્ર માલના પુરવઠાનો જ સમાવેશ કરવામાં આવશે.

(૫) પતાવટ વેરાની યોજના સ્વીકારનાર ડીલરે જ્યાં જ્યાં લાગુ પડતું હોય ત્યાં વિપરીત ચાર્જ (Reverse Charge)ની પદ્ધતિ મુજબ કર ચૂકવવાનો થશે. આવા પુરવઠાઓ અંગે GST હેઠળ જે દરે વેરો ચૂકવવાપાત્ર થતો હશે તે જ દરે વેરો ચૂકવવો પડશે. આનો અર્થ એમ થયો કે 'વિપરીત ચાર્જ'ના હેતુથી પતાવટ-વેરાની યોજનાનો લાભ મળશે નહિ, આ ઉપરાંત ઇનપુટ ટેક્સ ક્રેડિટ (ITC)નો લાભ પણ મળવાપાત્ર નથી.

(૬) પતાવટ વેરાની યોજના સ્વીકારનાર વ્યક્તિ ગ્રાહકોને 'Tax Invoice' આપી શકશે નહીં. તેને બદલે દરેક પુરવઠાના બિલ પર 'Composition Taxable Person' શબ્દોનો ઉલ્લેખ કરવો ફરજિયાત છે.

(૭) ધંધાના સ્થળ, નોટિસ કે જાહેરાતોમાં પણ 'Composition Taxable Person' શબ્દો લખવા પડશે. સેવાઓનો પુરવઠો પૂરો પાડનાર (રેસ્ટોરન્ટ સર્વિસ સિવાયના) માટે પતાવટ વેરાની યોજના હેઠળ રજિસ્ટ્રેશન માટે અગાઉના નાણાકીય વર્ષનું કુલ ટર્નઓવર રૂ. ૫૦ લાખની વધુ ન હોયું જોઈએ આવા ડીલર્સ માટે GSTનો દર ૬% (૩% GST + ૩% SGST) નક્કી કરવામાં આવ્યો છે. પતાવટ વેરાની યોજના (Composition Levy) ફક્ત નાના કરદાતાઓ માટે જ દાખલ કરવામાં આવી છે કે જેમનું ટર્નઓવર નિશ્ચિત મર્યાદાથી * વધતું નથી. આ યોજના 'માલ અને સેવા કર' મુજબ ચૂકવવાપાત્ર ટેક્સની વૈકલ્પિક પદ્ધતિ ગણાય છે. આનો મુખ્ય હેતુ નાના વેપારીઓ માટે GST વધુ સરળ બને તથા તેમના દ્વારા GST નું પાલન કરવાનો ભર્ય ઘટે. પતાવટ વેરાની યોજના ફરજિયાત નથી તેમજ આવો વિકલ્પ સ્વીકારનારે સામાન્ય દરે GST ચૂકવવાને બદલે દરેક ત્રણ માસના ટર્નઓવરના નિયત દરે વેરો ચૂકવવાનો રહે છે.